

HOE WAS DE INRICHTING VAN DE RHENENSE MOLEN?

Hopelijk wordt het niet al te technisch. Boven op de ronde stenen romp staat de kap, hij rust op een ring van iepen-houten rollen. Daardoor kan de kap op alle windrichtingen worden gezet. De kap staat daarom los op de romp. Aan de voorzijde van de kap bevindt zich het wiekenkruis met een diameter van 21.50 meter. Het wiekenkruis bestaat uit twee staken, roeden genaamd, voor elkaar haaks vast gewicht in de askop die voor uit de kap steekt. Aan de vier uiteinden van de roeden bevindt zich het hekwerk waarop de zeilen worden gespannen, de wieken genaamd.

De askop zit aan de voorzijde van de molenas die van voor naar achter door de kap loopt. Direkt achter de askop aan de binnenkant van de kap en achter aan de as zijn twee glijlagers die in twee komvormig uitgeslepen stenen draaien. Dit wordt al eeuwenlang gesmeerd met varkensreuzel die bij de slager gekocht kan worden. Om de molenas bevindt zich het bovenwiel, een groot rad dat d.m.v. kammen de draaibeweging overbrengt op een ander rad, het rondselsel genaamd, dat aan de bovenzijde van de koningsspil zit.

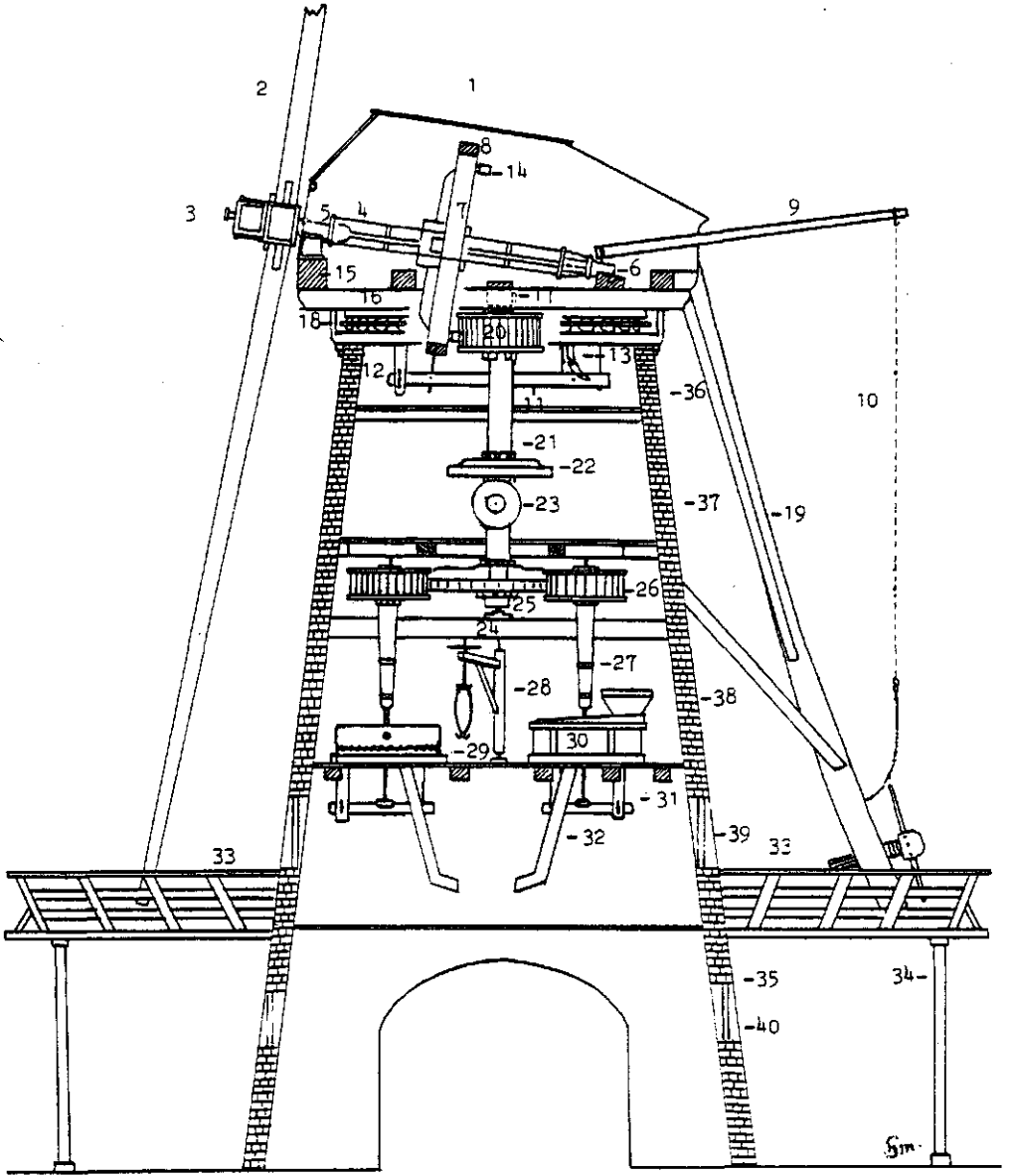
Rondom het bovenwiel zit de vang, het remsysteem van de molen. Vlak boven de vloer van de kapzolder hangt, horizontaal, een zware vangbalk, het rempedaal dat vanaf de stelling via het vangtouw, welke weer vastzit aan de vangstok die achter uit de kap steekt, wordt bediend.

De koningsspil loopt, verticaal, vanuit de kapzolder door de hijs- of luizolder naar de steenzolder waar aan de onderkant van de spil een groot rad zit, het spoorwiel. Op de luizolder zit rondom het koningsspil het sleepwiel voor de hijs- of luinrichting. Uit de kap hangen of steken aan de zij- en achterkant, balken die deel uitmaken van de staartconstructie. Aan de onderkant van de staartbalk, die uiteraard aan de achterzijde van de kap bevestigd is, bevindt zich het kruirad met as. Hiermee wordt de kap op de wind gekrooid door met dat rad de uitgelegde kabel, die met een haak aan een balk van de stelling is vastgezet, op te rollen rond de as. Het wiekenkruis en het kruierwerk worden vanaf de stelling die rondom de molenromp loopt, bedient.

De steen- of maalzolder en begane grond zijn thans als zgn. weekendwoning ingericht, terwijl de luizolder als rommelzolder wordt gebruikt. Alleen de kap ademt nog de authentieke sfeer. De beschrijving van hetgeen er zich op de molen had moeten bevinden wanneer hij compleet was gebleven, volgt hierna.

Aan de buitenzijde van het reeds eerder genoemde spoorwiel bevinden zich kammen die de windkracht overbrengen op de rondels van de steenspillen van de steenkoppels die op de zoldervloer rusten. Een rondsel is een rad dat bestaat uit twee schijven met daartussen ronde staven die verticaal tussen de schijven gestoken zijn. Zo'n steenspil brengt de bovenste steen, de looper, in beweging en het maalproces kan beginnen. De onderste steen, de ligger, ligt vast. Om de stenen te kunnen scherpen of billen moet de looper van zijn plaats worden gehaald. Daarvoor bevond zich op de zolder een steenkraan. Met zo'n steenkraan kon een 1000-1500 kg. zware molensteen opgetild en omgedraaid worden om bij de kerven te kunnen komen. Zie de rechter molensteen bij het toegangshek naar de molen.

De stenen bevonden zich in een houten kuip, zij waren rondom afgesloten. Bovenop de kuip bevond zich de kaar, een stortbak waarin het graan gestort werd. Aan de onderzijde van de kaar zat een luikje, wanneer dat werd opengetrokken kwam het graan in de schuddebak of schoe, aan het uiteinde van de schoe bevond zich een balkje. Dit balkje werd door de klapspanen, waarvan er vier rondom de steenspil waren vastgezet, bewogen. Deze spanen tikten tegen het balkje aan door de draaiende beweging van de spil. Hierdoor maakte de schoe een schuddende beweging en het graan stortte zich in de krop, een ronde opening in het centrum van de looper. D.m.v. de middelpunt vliedende kracht werd het graan tussen de stenen geslingerd. Het maalproces vond voornamelijk plaats tussen de laatste 5 cm. van de buitenomtrek van de stenen. Het meel kwam tegen de houten kuip terecht en door de luchtwervelingen naar een stortgat gestuwd. Dit gat bevond zich onderin de kuip, via dat gat stortte het meel zich door de meelkoker en meelbak in de meelzak. Deze zak stond op de vloer van de maal- of werkzolder. Daar bevond zich de molenaar. Vandaar uit kon hij de stenen bedienen door via een lichtstok de druk van de looper op de ligger te regelen. Hij stond voor de meelbak, met zijn rechterhand bediende hij de lichtstok, afhankelijk of hij links- of rechtshandig was, en tevens het

1. Kap,
2. Wiekenkruis,
3. Askop, in het voorste deel is de horizontale buitenroe bevestigd,
4. Bovenas, dateert uit +1850
5. Halsglijlager met daaronder de halssteen,
6. Penglijlager, rust op de pensteen in de penbalk,
7. Bovenwiel,
8. De vang, vier blokken rondom het bovenwiel opgehangen,
9. Vangstok,
10. Vangketting en touw,
11. Vangbalk, hangt boven de kapzoldervloer,
12. De ezel, het scharnierpunt van de vangbalk,
13. Het korte sabelijzer, via een pen wordt de balk daaraan opgehangen en komen de vangblokken vrij van het bovenwiel,
14. Kammen van het bovenwiel,
15. Windpeluw, een zware balk, deze draagt het totale gewicht van het wiekenkruis met toebehoren, - 10 ton,
16. Voeghouten, twee zware balken die de kapconstructie dragen,
17. Midden- of ijzerbalk met daarin het middelpunt van de draaicirkel van de kap,
18. Het kruiwerk, dit bestaat uit iepenhouten rollen in een rollenwagen,
19. Staartbalk met vier schoren en onderaan het krui-rad met as en ketting,
20. Het rondsels, een rad bovenaan de koningsspil,
21. Koningsspil,
22. De sleeptafel, deel uitmakend van het luiwerk,
23. Het sleepwiel met as en (niet getekend) gaffelwiel,
24. De koningsbalk met de taatspot waarin de taats van de spil draait,
25. Het spoorwiel, deze drijft de steenrondsels aan,

niet meer aanwezig

26. Steenrondsels,
  27. Steenspillen met daarin het staakijzer verwerkt,
  28. Steenkraan, hiermee wordt de looper, de bovenste steen, opgetild, gekanteld en vlak neergelegd om gescherpt of gebild te worden,
  29. Een koppel stenen met boven de looper en onder de ligger,
  30. De houten kuip rondom het koppel stenen met daarop de kaar,
  31. Het paard, een balkenstelsel waarmee de druk van de looper tijdens het maalproces wordt geregeld,
  32. De meelpijp of -koker waaraan de meelzak gehangen wordt,
33. De stelling met stellinghek, dit hek staat schuin naar voren om het wiekenkruis draairuimte te geven,
  34. Staande schoor om de stelling te ondersteunen,
  35. De molenromp,
  - 36 t/m 40 kap-, lui-, steen-, maalzolder en de begane grond met de wagendeuren.

touwtje waarmee hij de aanvoer van het graan regelde. Het konden ook wel twee touwtjes zijn, de zgn. afhouder die de graantoevoer moest minderen en de aanhouder die de toevoer moest verhogen. Van hier komt het spreekwoord: "De aanhouder wint". Met zijn andere hand voelde hij of het meel de juiste fijnheid had. Ook kon hij de, door de windkracht aangedreven luinrichting d.m.v. een touw dat vanaf de luizolder door gaten in de vloeren hing tot op de maalzolder, bedienen. Het touw bevond zich naast de luiken die zich in alle zoldervloeren, behalve in die van de kapzolder, bevinden. Deze luiken zaten recht boven elkaar direkt achter en boven de brede wagendeuren op de begane grond. De voerman reed zijn wagen onder de luiken. Het touw of de ketting die de zakken graan omhoog moest halen kwam door een kier, 3 cm. breed, in de luiken naar beneden, de voerman pikte met het molenaarstje, een klemmetje aan het uiteinde, een zak graan aan en gaf eenslinger aan het touw. Dat was voor de molenaar of zijn knecht het sein de zak op te halen. Doordat de zak omhoog ging duwde hij de luiken open. Zodra hij gepasseerd was vielen de luiken al klepperend dicht. Dit was uit veiligheidsoverwegingen. Ze mochten zo min mogelijk openstaan, want een val daar doorheen maakte een verpletterende indruk.

Vanaf de maalzolder kon de molenaar op de stelling komen om de molen af te remmen, te vangen, op de wind te kruien en de zeilen op het wiekenkruis te bedienen. Wanneer er geen wind was stond de molen stil, de molenaar kon dan niets anders doen dan onderhoudswerk. Stilstand betekende geen brood op de plank. Ten tijde van de opkomst van het machinale malen kon hij die stilstand niet meer hebben en ging hij omzien naar een motor die een koppel stenen kon aandrijven.

Er werd in het begin van deze eeuw aan de westkant van de molen een stenen gebouwtje geplaatst waarin een motor werd ondergebracht. Op de begane grond van de molen werd een maalstoel met een koppel stenen geplaatst. Een maalstoel is een koppel stenen met kuip die op een verhoging van ca. 1 meter stond. De looper werd van onderen met een drijfriem aangedreven. Daarmee kon de molenaar onafhankelijk van de wind malen. Voordat een windmolen productief is moet er nogal wat werk verzet worden. Met een motor gaat dat sneller met het gevolg dat de molenaar de windmolen liet staan.

Alles wijst er op dat de laatste jaren waarin er nog gemalen werd dit uitsluitend met de motor werd gedaan. Het geluid daarvan weten vele oudere Rhenenaren nog te herinneren.

In het eerste artikel over de Rhenense molen werd melding gemaakt dat onlangs de heer Deys werd medegedeeld dat er rond de eeuwwisseling in Rhenen nog een houtzaagmolen moet hebben gestaan. Daarbij werd ook nog een foto overhandigd. Dit laatste betreft hier niet de bedoelde molen.

H. Smulders

DE PUT ONDER DE PUTTERSTEEG

In de tweede helft van september van het afgelopen jaar zaten we weer met de amateurarcheologen in een put, maar dit keer in een zelfgegraven put. Het geval wilde nl. dat het gras in de tuin van de heer Magauer geen behoorlijke grasmat wilde worden. Dit was te wijten aan de middeleeuwse steeg, de zgn. Puttersteeg, die zich onder zijn tuin moets bevinden.

In het fotoboek van de heer Deys vindt men deze steeg afgebeeld op blz. 165, foto nr. 486a (De afgebeelde muur staat nog overeind). De conservatrice van het museum had er wel oren naar om de tuin van de stenen te ontdoen. Dus werd er een ploegje enthousiaste mensen opgetrommeld en ging de schop erin. De eerste 30 cm. aarde was gauw opgeruimd en daar kwamen de kinderhoofdjes te voorschijn, mooie zwerfkeien in allerlei vorm, formaat en kleur. Aan de linkerzijde (met het gezicht naar het noorden) liep het gootje, dat uit bakstenen bestond en in de lengte met het straatje meeliep. Het ging ons wel degelijk aan het hart dat dit schoons moest verdwijnen! Maar deze tijd heeft ook zijn eisen.

Terwijl de eerste vondsten aan de noordzijde reeds Majolica bevatte (wit met blauw geglazuurd aardewerk), leverde de zuidzijde niets dan obstakels op, zoals golfplaat en kippenhok restanten.